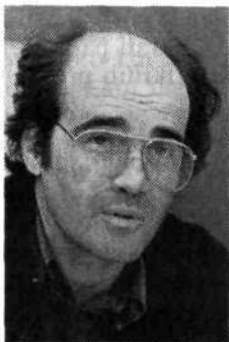


Jugoslavija – naša usoda ali možna perspektiva

Prof. dr. Bogomir
Kovač



1. NAMESTO UVODA

Politika ima nacionalne barve

Na svetu obstaja le malo enonacionalnih držav, več kot petdeset jih združuje štiri, pet ali več etničnih skupin in zastavlja se preprosto vprašanje: Zakaj nekatere med njimi lahko žive kot stabilne politično-gospodarske skupnosti in druge ne? Zakaj je za nekatere »nacionalna država« mit, napolnjen z najrazličnejšimi ideologijami in političnimi frustracijami, medtem ko drugi v njej prepoznavajo racionalen most za reševanje lastne civilizacijske identitete? In ne nazadnje: Zakaj jo nekateri doživljajo kot zapor, v katerem se izgublja svoboda individua in etnij, drugi pa v njej vidijo sredstvo za svojo lastno osvoboditev in nacionalno potrditev?

Sedanji čas na prelomu stoletja poudarja predvsem individualizacijo družbenih razmerij, odpiranje in zavzemanje za človeka, ne kot abstraktnega posameznika, o katerem je sanjal socializem, temveč kot realnega bitja, ki želi bolj bogat in zdrav način življenja, večje pravice in svobodo. V tem procesu je očitno nacionalna ali etnična identiteta bolj privlačna kot partijska ali državna, to pa je eden izmed »civilizacijskih razlogov« za vzpon nacionalnega v političnem kotlu jugoslovanske družbe. Na drugi strani obstaja vrsta drugih razlogov, ki pojasnjujejo, zakaj je nacionalno vprašanje postalo v Jugoslaviji središče političnega in ekonomskega boja in zakaj je postmodernistično stališče – da namreč »svoboden individuum« mora »svobodno«, brez državnega pokroviteljstva, razpolagati s svojo etnijo, povzročilo politični kolaps jugoslovanske države ob prvih svobodnih volitvah v Sloveniji in na Hrvaškem.

Balkanska krčma

Sedanje jugoslovanske generacije so preprosto pripadale političnemu prepričanju, da je nacionalno vprašanje v Jugoslaviji rešeno, ker je socializem razredne interese socialistične skupnosti postavil nad nacionalne (proletarski internacionalizem, socialistični internacionalizem, bratstvo in enotnost), narod je razglasil za kapitalistično tvorbo in ponekod povsem odkrito pristal na oblikovanje nove socialistične skupnosti (npr. »jugoslovanskega naroda«, »jugoslovanskega jezika«). Takšna političnoideološka indoktrinacija je dejansko samo prikrila latentna nacionalna nasprotja, ki so obstajala med različnimi deli in etnijami v Jugoslaviji, hkrati pa je obstoječi politični sistem preprosto preprečeval politično konsenzualno demokracijo, ki bi bila sposobna racionalno razreševati politična protislovja (normativno verovanje v nekonfliktno socialistično samoupravno skupnost, ideologija bratstva in enotnosti, ključna Titova avtoritativnost . . .).

Problemi razmerij med republikami, med republikami in federacijo, problemi dajanja in uporabe ekonomske pomoči nerazvitim delom države, distribucijske koalicije na ravni federacije pri oblikovanju in delitvi držav-

nega proračuna, migracijski tokovi in odnosi med migranti in avtohtonimi prebivalci, različni vidiki »ekonomske eksploatacije« republik in pokrajin itd. so postali središče političnoekonomskih razprav v zadnjih letih. Združevanje socializma in nacionalizma je na tem mestu postalo usodno tako za etnije kot za socializem: za etnije, ker je demokracija bila podrejena političnim ciljem komunističnih oblasti, za socializem pa, ker je »nacional-socializem« pravzaprav razbil njegovo notranjo »enotnost« in zunanjo »politično skupnost«.

Nacionalizem je tako postal osrednja ideologija vseh realnih političnih sil v Jugoslaviji: partijske frakcije (»pravovernih« in »prenoviteljskih« komunistov) iščejo svojo politično legitimnost in poglabljajo svoja medsebojna nasprotja prav na nacionalnih temeljih (kosovsko vprašanje, »nacionalne ustave« . . .), medtem ko zmogovita opozicija opredeljuje svoje anti-komunistično stališče prav na istem nacionalizmu in za nameček še armada venomer rožlja z orožjem in z vsemi močmi brani tradicionalno mitsko vlogo »bratstva in enotnosti« med narodi in narodnostmi Jugoslavije. Iz tega je mogoče izpeljati tezo o presenetljivi napetosti in hkrati nespremenljivosti »jugoslovanske« družbe: dokler bodo namreč »nacionalni programi« ali obramba »nacionalnih mitologij« izhodišče političnih programov različnih političnih sil, ne bo mogoče med njimi vzpostaviti nikakršne širše politične koalicije (razen v obrambi pred še nevarnejšim zlom: hrvatsko in slovensko sodelovanje nasproti Srbiji) in s tem tudi zmogoslavja ene ali druge jugoslovanske razvojne alternative, ki se ponuja na političnem trgu. S političnega vidika je potemtakem »nacional-socializem« ali nacionalni »antisocializem« dejansko najboljšo sredstvo za ohranjanje obstoječih političnih razmerij v jugoslovanski družbi.

Prihodnost je negotova

Ne da bi posebej problematizirali t. i. nacionalno vprašanje v Jugoslaviji, ki postaja eno izmed najpomembnejših področij politizacije jugoslovanske družbe, lahko postavimo naslednje teze:

1. V jugoslovanskem političnem sistemu, kjer je vsa politična različnost zvedena na nacionalno in kjer ne obstajajo niti ideološkopolitične niti pravnoekonomske inštitucije za demokratično razreševanje družbenih konfliktov, se vsi družbeni problemi izražajo v zadnji instanci kot nacionalni problemi in nacionalistični konflikti. Nacionalizem je v jugoslovanski družbi (v socialističnih družbah nasploh) najprej rezultat nerazvitih demokratičnih političnih inštitucij in jasne tržnogospodarske odgovornosti med državljani, podjetjem in državo z njenimi federalnimi enotami.

2. Militantnost civilne družbe in »brezpravnost« pravne države, omejenost tržnih institucij, poudarjanje egalitarnih vrednostnih principov in prazdelitvene ekonomske logike predstavljajo izhodišče nacionalnega korporativizma, ki se povezuje s strategijo ohranjanja temeljnih vrednot komunistične ideologije in socialistične prakse (desni komunistični revizionizem je zlasti prisoten v srbskem in črnogorskem partijskem in državnem vodstvu). Za nekatere je zlitje države in partije povezano z združitvijo federalnih enot v čim bolj homogeno in centralizirano obliko federacije, to pa nasprotuje tako globalni ekonomski logiki trga (liberalnost podjetniškega gospodarstva) kot tudi demokraciji (libertarna drža državljana in politični pluralizem).

3. Političnogospodarske reforme v večnacionalni jugoslovanski skupnosti realno (ne pa tudi pričakovano) zahtevajo uveljavljanje konfederalne ureditve. Bistvo konfederalizma je, da izhaja iz zahtev konfederalnih enot in da šele potem išče na federalni ravni skupne institucionalne oblike in uveljavlja skupaj dogovorjene interese. Konfederacija je s svojo decentralizacijo (ne glede na težavnost njene razmejitve s t. i. »asimetričnimi federacijami«, »decentraliziranimi federacijami«, »kooperativnim federalizmom...«, »kreativnim federalizmom«, »dvojnim federalizmom«...) potrebna ne zgolj zaradi ohranjanja različnih sociokulturnih odnosov in suverenosti narodov in narodnosti ter drugih manjšin, temveč zaradi povsem racionalnih politično-ekonomskih potreb, da namreč suverene federalne enote prevzemajo celotno odgovornost za svoj gospodarski razvoj in da postaja politično razmerje do jugoslovanske skupnosti (drugih federalnih enot) pravno in ekonomsko jasno opredeljeno in odgovorno. Politično-ekonomska avtonomnost federalnih enot je potemtakem izhodišče za njihovo večjo odgovornost do skupnosti, njihova pravna stabilnost pa temelj za stabilnost države kot celote, zato je korporativna ureditev (ali bistvena »asimetričnost« federacije) pogoj politične stabilizacije jugoslovanske države.

4. Navidezne dezintegracijske procese konfederacije (s temeljno pravico do samoodcepitve vred) lahko dejansko kompenzirata oba temeljna mehanizma tržne družbe: trg in demokracija. Trg in tržne institucije zahtevajo svoboden ekonomski prostor za normalen pretok blaga, storitev, znanja, tehnologije..., zato ekonomska racionalnost na podjetniški ravni nasprotuje vsakršnemu zapiranju trga, hkrati pa zahteva pravni red, ki mora biti združljiv z mednarodnimi standardi (evropeizacija pravno-ekonomske ureditve države). Demokratizacija pa skupaj s političnim pluralizmom in parlamentarizmom predstavlja sredstvo sistemske politične integracije (gre za začetno nacionalno konstituiranje političnega pluralizma), ki pa prek politične konkurence v vsakem primeru na nacionalni ali federalni ravni zagotavlja večjo politično učinkovitost in politično stabilnost.

Jugoslavija med iluzijo in realnostjo

Kakšna so s tega vidika gospodarska dejstva in možnosti ekonomskega preseganja nacionalne delitve »jugoslovanske družbe«? Ali gospodarski odnosi poglobljajo nacionalno politično krizo ali pa jo dejansko preprečujejo?

V Jugoslaviji obstaja globoko politično prepričanje, da so ustavne spremembe 1974. leta uveljavile »nacionalna gospodarstva«, razbile »enotnost« jugoslovanskega trga in federacije. Takšne političnoekonomske razprave običajno ostajajo v varnem zavetju čiste ideologije in profanosti vsakokratnih političnih interesov, saj na empirični ravni ni mogoče najti dokazov za značilen prelom blagovnih in finančnih tokov ter nekakšen ekonomski razpad jugoslovanskega gospodarstva v sedemdesetih letih. To na drugi strani ne zanika dejstva, da so medrepubliške (na tem mestu zanemarimo vprašanje avtonomnih pokrajin) povezanosti izjemno slabe, vendar pa temeljni vzrok teh procesov ni politična delitev (decentralizacija) države, temveč ekonomska nerazvitost tržnega gospodarstva, predvsem tržne konkurence, ki bi prisilila ali pa spodbudila podjetja k tesnejšemu povezovanju kapitala, delovne sile, znanja in tehnologije, blaga in storitev med različnimi ekonomskimi prostori. »Vzhodni greh« Ustave 1974. leta

potemtakem ni v politični decentralizaciji (v povezanosti republika – nacija – samoupravljanci) temveč v ukinitvi tržnega gospodarstva in zanikanju pluralistične politične ureditve (politične konkurence).

Podobno zelo malo vemo, kako vplivajo vladni ukrepi na posamezne »nacionalne gospodarske prostore«, saj ne obstaja strokovna »cost-benefit« analiza (analiza koristi in stroškov), ki bi pojasnila prelivanje in prerazdeljevanje narodnega dohodka med republikami in pokrajinami. Zdi se, da v naših razpravah preprosto prevladuje marksistična razlaga sveta, kjer zavzema središčno mesto problem dominacije in eksploatacije, zato se tudi političnoekonomska razprava o mednacionalnih odnosih v Jugoslaviji venomer vrtili okrog impresionalističnih razlag, kdo koga eksploatira in kako.

Odgovor lahko na tem mestu zastavimo na povsem logični ravni: če v »jugoslovanski družbi« vse republike in pokrajine eksploatirajo druga drugo, potem nihče ne eksploatira nikogar, temveč je mogoča samo splošna eksploatacija vseh zaradi že omenjene zgodovinske neučinkovitosti socialističnega sistema kot celote, ki pa bolj ali manj enako prizadene vse »nacionalne države«. Vsi drugi empirični podatki o eksploataciji preprosto ne obstajajo, ne samo zaradi naše informacijske nekulture, temveč zaradi izjemno težke merljivosti gospodarskih tokov (in negospodarskih stanj), tako da je z ekonomskega vidika vseeno, ali dopoldne Janez eksploatira Hasana in Hasan Jovana, če je popoldne gospodarski tok povsem nasproten in s tem tudi »eksploatacija« (prav tako sporno vprašanje etične pravičnosti, smo na tem mestu zanemarili).

Če odmislimo teoretsko metodološke probleme, ki se navadno pojavljajo ob tovrstnih razmišljanjih in analizah, nas zanima, ali je sploh mogoče vzpostaviti »optimalni model« političnega in gospodarskega sistema na jugoslovanskem ekonomskem in sociokulturnem prostoru in kakšno politično ideološko podjetništvo so sposobne izpeljati komunistične sile v Srbiji in Črni gori oz. zmagovite nekomunistične sile v Sloveniji in na Hrvaškem?

Osrednja omejitev pri iskanju »optimalnega modela« se razkriva v heterogenosti jugoslovanskega prostora v zgodovinskem, ekonomskem, etničnem, socialnem smislu (ta »generična« konfliktnost in dezintegriranost Balkana sta postali že uveljavljeni sociološki pojem), ki je daleč največja med evropskimi državami. Procesi dezintegracije in notranje različnosti povzročajo tudi različne frustracije, od heterofobije (strah pred različnostmi) in heterofilije (zaljubljenosti v različnosti) do očitne krize jugoslovanske skupnosti (»jugoslovanstva«, »jugoslovanske države«). Nekateri pojasnjujejo to krizo »jugoslovanstva« z zablodelostjo socialistične razvojne alternative; drugi vidijo osrednje vzroke jugoslovanske »neenotnosti« v zanemarjanju različnosti ekonomskih interesov in političnih potreb na račun prisilne enotnosti komunistične ideologije, enopartijske vladavine in simbolične integrativne moči skupnega političnega voditelja (Tito); tretji krivijo za jugoslovanski razkol Ustavo 1974, ki naj bi bila omogočila oblikovanje republiških nacionalnih ekonomij in političnih držav ter predvsem oslabilo največjo jugoslovansko republiko (Srbijo); četrti naštevajo različne religijske, regionalne, etnične lastnosti, ki povzročajo razkol med prebivalstvom; peti pa se preprosto domislijo sintagme »notranjega« ali »zunanjega sovražnika«, ki razbija prislovnično »bratstvo in enotnost« jugoslovanskih narodov in narodnosti ipd.

Novega modela jugoslovanske države očitno ne moremo iskati niti v starih okvirih socialistične skupnosti, ker socialistična ideologija in poli-

tika preprosto ne ustrezata zgodovinskim potrebam, niti v tradicionalnem priseganju na »Blut und Boden« južnoslovanske zgodovine, ker tovrsten »retrogardizem« nasprotuje vsakršni racionalizaciji modernizma in prihajajoče postindustrijske civilizacije, ki jo simbolno najavlja Evropa 1992. Namesto panslavizma in romantične komunistične predstave socializma, ki ga ponujajo predvsem razpadla komunistična partija, državno predsedstvo in vojaška oblast, potrebujemo družbeno skupnost, ki bo temeljila na skupnih ekonomskih, političnih in kulturnih interesih ob hkratnem upoštevanju njihove različnosti in vpetosti v evropski političnoekonomski prostor. Evropeizacija jugoslovanskega modela pri tem pomeni, da bi pri gradnji jugoslovanskega gospodarskega in političnega sistema uporabili vse tiste družbene institucije, mehanizme in funkcije, ki so se dosedaj potrdili v evropski zgodovini kot uspešni tako na ekonomskem kot tudi političnem področju. Predvsem pa razpad socialističnega režima zahteva nov »družbeni dogovor«, ki bo drugače opredelil politično aritmetiko in gospodarske interese različnih etnij v jugoslovanskem prostoru.

Namesto divergenčnega principa, na katerega je prisegala vsa povojna politična oblast (samoupravni model socializma, vključno z neuvrščeno zunanjo politiko), se velja pokloniti konvergenčnemu pravilu, ki Jugoslavijo institucionalno približuje zahodnoevropskemu modelu družbe (ob upoštevanju transformacijskih prilagajanj). Jugoslovanska družba mora postati »učea se družba«, ki je sposobna institucionalnega posnemanja in prilagajanja in se hkrati lahko preoblikuje na temelju kritične analize svojih dosedanjih razvojnih napak. To, skratka, pomeni, da se namesto ideoloških dogem uveljavi pragmatičen racionalizem, namesto politične avtoritarnosti politični liberalizem, namesto socialne države podjetniško tržno gospodarstvo, namesto državnega intervencionizma in protekcionizma družbena deregulacija, namesto partijske države pravna država, namesto kulturnega monizma in uniformizma kulturni pluralizem, namesto političnega monopola politična konkurenca in demokratični konsenz, namesto velikih politično-gospodarskih sistemov adaptabilni in fleksibilni sistemi, namesto prisile kooperativnost, namesto kolektivnosti individualnost in kreativnost, namesto političnih stališč in ideoloških prepričanj profesionalno znanje in tolerantnost.

2. PROGRAM PRESTRUKTURIRANJA JUGOSLOVANSKEGA GOSPODARSTVA KOT MOŽNA ALTERNATIVA

Evropa ni čudež

Kriza jugoslovanske družbe je najprej kriza socializma in komunističnih oblasti in njihovih interesov, s tem pa ne želim trditi, da bi bili in bodo problemi brez komunistov in socializma bistveno manjši ali sami po sebi rešljivi. Osnovna teza tega razmišljanja je, da ne glede na politično geografsko ureditev jugoslovanske države (ali njenih sestavnih delov) potrebujemo radikalno tržno reformo in politično demokratizacijo dežele. Znotraj tega okvira bo potem tudi lažje rešljiva temeljna dilema, kakšna naj bo nova jugoslovanska državna ureditev oz. kdo in kako bi jo lahko sestavili na temelju obstoječih federalnih enot.

Leto 1989 je spremenilo politično geografijo Evrope in s tem tudi možnosti razvoja same Evropske skupnosti. Razpad socialistične srednje

Evrope je samo še dodatno opozoril na problematičnost evropskega projekta, ki se ga preprosto drže vse značilnosti političnega avantgardizma in avanturizma, ki ga je v evropski prostor pred dvesto leti prinesla francoska revolucija. Evropa je namreč večja kot Evropska skupnost, o kateri so sanjali bruseljski evrokrti in je temeljila na stari politični geografiji, kot se je oblikovala po II. svetovni vojni. Nove razmere (propad socializma, novo razmerje moči med ZDA in SZ) preprosto zahtevajo ponoven pretres zahodnoevropske razvojne strategije, saj si Evropa po eni strani ne more privoščiti notranjega razkola, če želi enakopravnejši dialog z Američani in Japonci. Zato je gospodarska in politična pomoč pri reformiranju socialističnih držav in njihovem opuščanju socialističnega projekta logična in zgodovinsko povsem naravna naloga Zahodne Evrope.

Obstaja tudi druga stran zgodbe. Socialistične države ali kakorkoli se bodo že imenovala, preprosto niso sposobne napraviti odločilnega koraka pri opuščanju socializma. Ne gre za politično omahovanje, temveč za elementarno pomanjkanje kapitala, znanja in podjetniške sposobnosti, ki so potrebni za ekonomsko, socialno in tehnološko servisiranje prehoda v »tržno družbo«. Skratka, Vzhodna in Srednja Evropa potrebujeta skupen evropski razvojni načrt prenove, podoben tistemu, ki je po II. svetovni vojni omogočil razcvet njenega zahodnega dela, čeprav s tem ne želim trditi, da so razmere in ukrepi neposredno primerljivi. Z globalnega vidika je zagotovo ključno rusko vprašanje in morebiten razpad sovjetskega imperija, s srednje evropske perspektive pa je središčno nemško vprašanje. V obeh primerih prihaja do globalnega premika strafeških političnih sfer, ki so lahko pomembne za vsesplošno spreminjanje političnega zemljevida z vsemi nevarnostmi, ki so jo v preteklosti podobni procesi odpiranja političnoekonomskih interesov nosili s seboj (Evropa je samo v XX. stoletju doživljala na tej osnovi dve bridki preizkušnji svetovnih vojn).

Evropa 1992 je zato prej nevaren splet političnih iluzij in prikritih globalnih političnih interesov kot pa politična realnost, ki bi lahko dejansko ekonomsko zaživela kot velika konfederacija. Za Francijo je to projekt vračanja stare napoleonske slave, za Nemce most k združitvi in vzpostavitvi stare Bismarkove interesne sfere Ostpolitik, za Italijane je to predvsem ekonomska pridobitev, Angleži pa tako v tem vidijo bolj tradicionalno celinsko (francosko) zaletavost, ki je uporabna kvečjemu za angleško gospodarsko oživljanje (pa še to posredno prek japonskega kapitala). Središčna vloga nove evropske konfederalne politične ureditve temelji namreč na možnosti vzpostavitve skupnega monetarnega sistema (problem evropske centralne banke in mehanizma deviznih tečajev) in na skupnem davčnem oz. proračunskem sistemu. V obeh primerih se izgublja možnost avtonomnejšega vodenja nacionalnih ekonomskih razvojnih politik, to pa kajpada ni problematično, če so dežele razvojno in strateško na podobnih zgodovinskih ravneh oz. postaja izjemno težavno, če gre za različne razvojne ravni evropskih držav. Zahodna Nemčija je lahko nadvse nazorno ugotovila, kaj pomeni na primer vključitev Vzhodne Nemčije v skupno gospodarsko in politično državo. Carinska unija, skupni tehnološki standardi, izenačevanje pravnih in drugih življenjskih razmer evropskih dežel ni dovolj za resen političnoekonomski razmislek o možnostih skupne evropske države kot velike in ohlapne konfederalne skupnosti. Vsekakor je preizkusni kamen vsakega združevanja monetarni in proračunski sistem, v obeh primerih pa sta potrebni dosti bolj rigorozna politična disciplina in podreja-

nje skupnim političnim ciljem, kot pa si to predstavljajo nekateri politični zanesenjaki in zagovorniki čudne mešanice panevropskih in nacionalnih ideologij posebno v Srednji Evropi.

Evropa ima potemtakem dovolj lastnih nedorečenosti znotraj svojega projekta 1992 in prav zato je velika iluzija, da bi lahko notranje probleme Jugoslavije preprosto reševali z vstopom v toliko »obljubljeno« Evropo. Za to je »evropeizacija,« po kateri se zgledujejo predvsem mali narodi razpadajočega socialističnega sveta, lahko zgolj metafora za naše lastne razvojne napore in notranja institucionalna prilagajanja. Evropa nikakor ne more biti obljubljena dežela, kamor bi lahko stopili, ker pač na drugi strani od nekod sestopamo ali izstopamo. To ni prazen prostor, ki bi bil sam po sebi pripravljen sprejeti različne regije, ki se preprosto okličejo za državice, saj bo reševanje regionalnega razvoja in povezovanja možen šele tedaj, ko bodo rešeni globalni strateški problemi evropske skupnosti.

To z drugimi besedami pomeni, da Evropa ne more biti rešitev jugoslovanskega vprašanja: Jugoslavija bo namreč morala rešiti svoje političnoekonomske probleme mnogo prej, kot pa se bo konstituirala Evropa, na drugi strani pa je vstop v evropski političnoekonomski prostor pogojen z obojestranskimi interesi in pogoji, ki jih po institucionalni in razvojni plati zahteva evropska skupnost.

Markovičeva alternativa

Političnoekonomsko vprašanje obstoja jugoslovanske države po prvih svobodnih volitvah na Hrvaškem in Sloveniji ni fetiš, ki bi se skrival za komunistično ideologijo in politiko jugoslovanske skupnosti (nepreseženega »bratstva i jedinstva«). Vendar pa je pravni in ekonomski sistem Jugoslavije ravno s temi demokratičnimi procesi pripeljan do absurda:

a) demokratične politične volitve sta izpeljali samo dve federalni enoti (zmaga nekomunističnih sil), medtem ko drugod vladajo ali liberalnejše komunistične oblasti (Makedonija, delno Bosna) ali pa anahroni komunistični oblastni mehanizmi (Srbija, Črna gora);

b) novi zvezni parlament zaradi delnih svobodnih volitev sploh ne more legalno funkcionirati, vsako podaljševanje njegovega mandata pa samo še poslabšuje njegovo legitimnost;

c) predsedstvo države je zaradi podobnih razlogov relikv stare oblastne strukture, ki je v Sloveniji in na Hrvaškem nelegitimna;

č) zvezna vlada se legitimira kot jugoslovanska na temelju antiinflacijske ekonomske politike, ki je dosedaj delovala predvsem prek centralizirane monetarne sfere in opozarja na pozitivne spremembe v pravnem (ustavnem) sistemu državne ureditve.

Zvezna vlada se je dosedaj razglašala kot federalna in ni dovolj spremljala političnih sprememb v Sloveniji in na Hrvaškem, kjer je vedno bolj prevladovalo konfederalno politično razporejenost. Vladajoče politične strukture v obeh republikah zamerijo vladi nekatere negativne posledice antiinflacijske politike in njeno staro komunistično opredelitev (to so Marković in ZKH – SDP na zadnjih volitvah zelo nesporno uporabljali v volilno propagandne namene). Vlada na drugi strani pričakuje splošni jugoslovanski konsenz na temelju svoje kratkoročne antiinflacijske politike, to pa samo potrjuje svojevrsten političen paradoks, da se tudi Markovičeva vlada in njena »jugoslovanska« politika legitimirata predvsem z obstoječo

gospodarsko in politično krizo. Vlada se namreč navznoter ponuja kot edini garant uspešne ekonomske razvojne politike in navzven kot edini subjekt, ki omogoča toliko želeni pohod na Evropo in ki ga tudi Evropa edinega sprejema kot legitimnega predstavnika jugoslovanske države kot celote.

Toda politični položaj vlade, ki se legitimira prek krize in nesposobnosti drugih, da ponudijo svoje rešitve, ne more biti kdove kako perspektivna rešitev. Njena antiinflacijska politika je bila dosedaj monetaristične narave, kar ji je omogočilo apriorno delovanje s centra (Narodna banka), toda sedanji prehod v t. i. ponudbeno ekonomiko (nov investicijski cikel, razvoj podjetništva ...) sam po sebi zahteva decentralizacijo političnih odločitev. Vlada bo morala spremeniti svoj politični credo: postati bo morala bolj nov političnoekonomski posrednik, ki bo izhajal iz ekonomskih strategij decentraliziranih državnih enot (republik) in nadgrajeval skupni ekonomski prostor. To ni zadeva kakih prihodnjih ali pa želenih političnoekonomskih odnosov, temveč je dejstvo, ki je pogojeno s političnimi spremembami v Sloveniji in na Hrvaškem, oz. kar je za vlado še pomembnejše – s potrebami samega antiinflacijskega programa.

Federacija ali konfederacija

Ne glede na različno razumevanje ekskomunistov in generalov Jugoslavija že obstaja kot konfederacija in temu zgodovinskemu dejstvu se preprosto ni mogoče izogniti. Na tem mestu se paradoksalno celo tako nasprotni stališči, kot sta srbsko ali na primer slovensko, povsem skladata, razlika je le v tem, da recimo DEMOS vidi konfederacijo kot vmesno sredstvo možne odcepitve, srbski komunisti in nacionalisti pa vidijo konfederacijo kot veliko Srbijo.

Čeprav sprejememo idejo o konfederaciji, se postavlja drugo temeljno vprašanje: ali je ekonomsko nujna in če je, ali je politično legitimna? Zakaj bi bila konfederacija ekonomsko nujna? Obstaja preprosto prepričanje, ki pa ni vedno ekonomsko utemeljeno, da je centralizacija oblasti ekonomsko škodljiva (posebno na fiskalnem področju). Morda je na tem mestu pomembna izkušnja ameriškega boja za federalno oz. konfederalno državo. Thomas Jeferson, avtor ameriške Deklaracije o neodvisnosti, je zapisal preprosto resnico: konsolidacija ali pa koncentracija državne oblasti še ne pomeni dobre in učinkovite vlade, saj je njena učinkovitost odvisna predvsem od delitve oblasti in decentralizacije političnih pristojnosti. Toda prav ameriška izkušnja tudi dokazuje, kako različni so lahko pogledi na možno pravnoekonomsko ureditev države in kako pravzaprav teoretsko in pogosto tudi politično nikoli ni bil v Ameriki dosežen pravi konsenz o namenu in ciljnih ameriškega federalizma. Končne rešitve so vedno odvisne od konkretne delitve politične moči in globalnih interesov, ki pogosto presegajo meje posameznih državnih ureditev.

Z ekonomskega stališča bi morala prihodnja jugoslovanska državna ureditev upoštevati predvsem tri elemente:

a) Skupno monetarno unijo, ki bi temeljila na skupni valuti. Oblikovanje republiških valut (lipa v Sloveniji) bi zagotovo povečala t. i. transakcijske stroške, ogrozila (vsaj za določeno obdobje) trgovanje na »jugoslovanskem«
trgu in zmanjšala potencialni DP vsaj za četrtino. Bistvo vsake monetarne politike predstavlja stabilizacija gospodarstva, pravilno uravnavanje denarja v obtoku in zunanje trgovinsko in plačilno ravnovesje. Vse to

pa dosega monetarna oblast predvsem s profesionalizacijo svojega poslovanja in neodvisnostjo od potreb in interesov teh ali onih vladajočih političnih strank. Vsako oblikovanje republiških monetarnih oblasti bi zelo verjetno ogrozilo predvsem zadnji princip, vsekakor pa bi lahko zaživel šele ob morebitnih spremembah na evropski monetarni ravni, ki pa je, kot smo že omenili, prav tako nadvse tvegan političen poizkus.

b) Proračunski in davčni sistem bi veljalo v temelju decentralizirati ob upoštevanju nekaterih skupnih (dogovorjenih) evropskih pravil, ki bi naš davčni sistem, posebno na podjetniški ravni, približal evropskim standardom. Decentralizacija fiskalnega sistema seveda ne pomeni, da bi balkanizacija političnih oblasti omogočila nekaterim, da za manjši denar dobe več storitev in nasprotno. Nasplošno je zmanjšanje proračuna v korist gospodarstva in povečanje diferenciranosti in občutljivosti davčnega sistema v korist državljanov edino napotilo, ki bi ga morala upoštevati konfederalna ekonomska oblast.

c) Vsak mogoči jugoslovanski konsenz o prihodnji gospodarski ureditvi ne more mimo razvojnega vprašanja »jugoslovanskega juga«. V središču mogočih sprememb stojijo finančne in podjetniške institucije za gospodarski razvoj in podjetniško prestrukturiranje, pri tem pa bi država skrbela zgolj za stimulativne ukrepe, ki bi spodbujala neposredno investiranje podjetij (vključno z bančnimi in drugimi finančnimi podjetji).

Ekonomska skupnost konfederalne Jugoslavije bo torej predvsem monetarna unija z decentraliziranim fiskalnim sistemom in posebnimi skupno dogovorjenimi ukrepi, za posredno financiranje in prestrukturiranje nerazvitih delov države. Semkaj spadajo kajpada tudi skupni tehnološki standardi, pravna zakonodaja oz. vsi tisti skupni elementi razvojne politike, ki jih danes oblikuje Evropska skupnost. S tega vidika bi lahko bila prav »evropeizacija« povsem tehničnih ekonomsko-pravnih standardov bistveni element kohezivnosti jugoslovanskega servisiranja skupnega ekonomskega prostora.

Prvi konkretni politični koraki h konfederalni ureditvi Jugoslavije bi bili v prenosu zveznih programov in političnih organov na decentralizirane države, medtem ko bi beograjski del dobil poseben status DC. Pravzaprav vlada že danes, saj se zaveda popolne nesposobnosti vladne administracije, vzpostavlja vzporedno operativno oblast v obliki agencij za prestrukturiranje jugoslovanskega gospodarstva.

Drugi korak bi lahko bil v posodobitvi, decentralizaciji in demokratizaciji davčnega sistema, to pa je izhodišče za kakršnokoli razvojno alternativo v Jugoslaviji. Vsi politični spori, ki so nekako ekonomsko podprti, izhajajo namreč iz povsem nepreglednega in nerazvitega davčnega in proračunskega sistema.

Tretji korak obsega globalne probleme deregulacije državne administracije (večja liberalizacija gospodarstva), privatizacije na ekonomskem področju in potrebne liberalizacije in demokratizacije na političnem področju, ki bi čimbolj izravnala začetni položaj drugih državnih enot.

3. SLOVENSKE RAZVOJNE MOŽNOSTI

Slovenija – moja dežela

Slovenski političnoekonomski položaj je z globalnega vidika utemeljen najprej z eksistenčnimi in esencialnimi potrebami obstoja in razvoja slovenske družbene skupnosti. S tega vidika je slovenska posebnost, ki pa je značilna za vse majhne narode, da skuša združiti svojo kulturno identiteto z ekonomsko suverenostjo. Ekonomija in kultura sta s tega vidika najpomembnejši integrativni in razvojni element, na katerega je potrebno nasloniti globalno strategijo Slovenije. S političnoekonomskega vidika je torej najpomembneje, da najprej sploh obstaja nekaj globalnih strateških scenarijev možnega razvoja Slovenije (nekdaj smo to znali početi v okviru spornega projekta Slovenija 2000). V njih bi zlahka ugotovili, da je ne glede na prihodnjo gospodarsko in politično ureditev Slovenije in Jugoslavije »jugoslovanski« prostor naravno zaledje, prvi koncentrični krog, kamor se širijo naši ekonomski interesi. Drugi koncentrični krog zavzema prostor Srednje Evrope, kamor bomo tudi ob bolj profilirani notranji delitvi evropskih interesnih področij morali usmeriti veliko večjo pozornost. Tretji krog predstavlja prostor Zahodne Evrope in seveda sodelovanje in odpiranje možnosti na svetovni trg idej in proizvodov. S tem kajpada ne mislim reči, da ni mogoče dati v določenem obdobju našega razvoja v ospredje drugačne usmeritve, pri tem bi veljalo upoštevati temeljno političnoekonomsko pravilo in izkušnje iz preteklosti: odpirajmo dodatne možnosti za ekonomsko sodelovanje z deželami, ki niso naše neposredne sosede (Italija, Avstrija) oz. nismo del njihovih globalnih interesnih sfer (Nemčija). To pomeni, da bi lahko z evropskega področja pritegnili francoski, nizozemski, španski... kapital, od zunaj pa predvsem ameriškega in še posebno japonskega.

Slovensko gospodarstvo bo lahko toliko samostojnejše, kolikor bo učinkovitejše in to velja v razmerju do kateregakoli zunanjega partnerja. Pri sedanjih sposobnostih potrebujemo »jugoslovanski« in »vzhodni« trg predvsem zaradi naših lastnih konkurenčnih nesposobnosti. Hudo bi se slepili, če bi se vdajali prepričanju, da je »pot v Evropo« predvsem stvar naše politične odločitve (ob tem zanemarimo »jugoslovansko vprašanje«). Merilo naše gospodarske moči bo zato predvsem odvisno od tega, ali bomo uspeli slovenska podjetja napraviti vsaj tako učinkovita, kot so podjetja v primerljivih deželah Zahodne Evrope, kamor bi radi prestopili. To pa zahteva ukrepe, ki so v temelju povezani ne toliko z makroekonomsko politiko na jugoslovanski ravni kot s politiko, ki jo mora voditi slovenska država oz. njena vlada. Dosedaj je »jugoslovanska politika« služila zgolj kot alibična drža, s katero smo vedno pomahali, kadar smo želeli prikriti svoje lastne nesposobnosti.

Markovičeva gospodarska politika bo v naslednjih mesecih sama morala poiskati povezavo z lokalnimi političnimi oblastmi, da bi lahko izpeljala priprave za spodbujanje gospodarske dejavnosti (nov razvojni cikel). Njena težava je predvsem v tem, da je pravi problem antiinflacijske politike šele pred njo: kako v stabiliziranih cenah ali celo deflaciji spodbuditi gospodarsko dejavnost, jo opremiti z zadostno količino denarja, ki pa ne sme povečevati cene, temveč mora spodbuditi nov investicijski val. Temelj vladne politike je kajpada tečaj in njegova nespremenljivost, ki mora prepričati ekonomske subjekte, da je vsako zviševanje cen ali podce-

njevanje dinarja kot plačilnega sredstva nesmiselno početje. Vlada je ne glede na številne spodrsaljaje vendarle uspela ustvariti pomembne devizne rezerve, in to je zadostno zagotovilo, da ji ni potrebno spremeniti deviznega tečaja. To pomeni, da je vlada prepričana, da je potrebno vztrajati pri obstoječem tečaju zaradi kredibilnosti protinflacijskega programa, izvozniki pa vidijo svojo rešitev v enkratni korekciji tečaja, ki bi povečal privlačnost izvoza. Toda osrednja nevarnost programa ni v zunanjem neravnovesju in nestimulativnem izvozu, temveč v recesiji in socialnih nemirih, ki bodo bržkone največja nevarnost prihodnjega jugoslovanskega političnega in ekonomskega razvoja.

Slovenija v sedanjih razmerah lahko oblikuje ekonomsko politiko, ki bo komplementarna Markovičevi antiinflacijski strategiji. Ker ne obvladuje monetarne sfere, je njena moč predvsem na področju davčne (posebno ob morebitni reformi) in razvojne politike. Številne razprave o posebni »slovenski« ekonomski politiki in razvojni strategiji, predvsem pa o »slovenski« gospodarski ureditvi in »slovenski« nacionalni valuti, so bile dosedaj predvsem domena neprofesionalnih in strokovno šibkih argumentov. Ekonomisti smo po naravi stvari nagnjeni h konzervativizmu ter liberalizmu in le redko gledamo na možno slovensko politično suverenost kot na ekonomski protekcionizem, ki bi s številnimi ekonomskimi omejitvami in državno zaščito varoval slovenski politični prostor. Rajši prisegamo na svobodno trgovino, podjetništvo in širok trg blaga, kapitala in delovne sile, ki bi prej združeval kot razdruževal politično razkosano Jugoslavijo in bi jo, kakršnokoli preobleko bi si že nadela, približal svetu razvite tržne družbe.

Ni ga Slovenca čez Gorenjca, Štajerca, Dolenjca...

Sedanje politične razmere v Sloveniji so zbudile pri Slovencih obilo nacionalnega ponosa, to pa bi veljalo izkoristiti ne v krepitvi iracionalnega nacionalizma in samozaverovanosti, temveč predvsem v skrbi za svojo kulturno identiteto in ekonomsko razvojno sposobnost. Slovencem posebno ustreza podjetniško naravna razvojna strategija, ki bi posebno razvijala in spodbujala nastanek majhnih in srednjih podjetij. Spomnimo se na konec preteklega stoletja, ko je prebujajoča se slovenska nacionalna zavest slonela med drugim tudi na razvijajoči se slovenski ekonomski suverenosti, utemeljeni predvsem na družinskem podjetništvu. Prav tem segmentom bi morali v prihodnje posvetiti potrebno ekonomsko, finančno in pravno pozornost, saj so primerjalne prednosti Slovenije vendarle v njeni geografski legi (prometnice), storitvenih dejavnostih (turizem, trgovina) in razvoju majhnih in srednjih specializiranih proizvodnih enot, ki bodo dovolj prilagodljive za vstop na vse tri potencialne koncentrične kroge slovenskega ekonomskega prostora. Velika podjetja bodo morala doživeti ali notranjo prestrukturiranje (bolje restrukturiranje) ali pa se bodo morala povezati z mednarodnim kapitalom oz. podjetji, ki bodo poskrbela za njihov razvoj in primerno vključitev v mednarodno delitev dela.

Slovenija je ekonomsko majhen in relativno preprosto obvladljiv prostor, zato potrebuje zgolj primerno vzpostavitev infrastrukture (materialne in duhovne narave) in tisto stopnjo deregulacije, ki bo najspodbudnejše delovala na njen zasebni ekonomski razvojni potencial. Najpomembnejša je pri tem kajpada konkurenca, tako politična na parlamentarni ravni kot ekonomska v raznovrstni tržni strukturi in sodobnem razvojnem podjetni-

škem tekmovanju. Število ekonomskih subjektov in političnih enot je namreč tako majhno, da lahko s primerno makroekonomsko in politično logistiko v določenem obdobju (na primer naslednjih treh ali štirih let) pripravimo dovolj velik potencial za vzlet (take off v Rostovi periodizaciji) slovenskega gospodarstva. V sedanjih razmerah to kajpada ni mogoče pričakovati in najpomembnejše bi bilo, da bi zmogli in znali uravnati kočljivo ravnovesje med ekonomsko in socialno mero, med ekonomsko učinkovitostjo in še sprejemljivo socialno (ne)enakostjo v slovenski družbi. Tu ni pravil in vse, kar lahko zahtevamo drug od drugega, je, da se zavedamo omejitev, ki so pred nami, in možnosti, ki jih velja izkoristiti v obdobju, ki je naklonjeno predvsem podjetnim in prilagodljivim ljudem in narodom.



Prof. dr. Jože
Mencinger

Odgovori na vprašanja

1.

Ali je med Slovenci razvidna... Gre samo za zelo približne, pa tudi precej romantične predstave o tem, kako naj bi uredili gospodarstvo. Zaradi časovne oddaljenosti nekdanjega kapitalizma, zemljepisne oddaljenosti sodobnega latinskoameriškega in bližnje evropskega je povprečen Slovenec naklonjen kapitalizmu. Precejšen del skrbi za »suverenost slovenskega naroda« in za »približevanje Evropi« pa

izhaja iz njegove skrbi za ohranitev čim večje količine potrošniške suverenosti (košarice).

Prav gotovo se je slovenska samozavest krepila predvsem zato, ker smo veljali in se tudi sami imeli za gospodaren in gospodarsko uspešen narod. Zlomi Elana in drugih predstavnikov mita o slovenski pridnosti in gospodarski učinkovitosti bodo samoprevaro močno načeli.

2.

Je sploh možno samostojno... Ni. Gospodarska samostojnost in skupna država sta »leseno železo«. V skupni državi se je pač treba sporazumeti, kaj je pristojnost zvezne države in kaj posamezne. Če konfederalna država nima nobene pristojnosti, potem ni razloga, da bi jo imeli. Že če ji prepustimo skrb za svobodno gibanje blaga, dela in kapitala ali za skupen denar, zaščitno politiko itd., popolne samostojnosti več ni. Če pa ji prepustimo še kaj več, od samostojnosti nič ne ostane.

Kaj gre in kaj ne gre prepustiti zvezni državi, je stvar zaupanja in dogovora. Ker vlada vesplošno medsebojno nezaupanje in ni več »skupnih vrednot«, kot so »pridobitve NOB«, »bratstvo i jedinstvo«, »družbena lastnina in samoupravljanje« ali »lik tovariša Tita«, bo tudi sporazumevanje o odločitvah iz centra vse težje. Vseh napetosti ne bo mogoče preprečiti, nedvomno pa bo napetosti manj, če bo zvezna država imela manj pristojnosti in če bodo natančno opredeljene.